

Ari Muhonen
Ylikirjastonhoitaja, Teknillinen korkeakoulu
Helena Mattila
Suunnittelija, Kansalliskirjasto

Yliopistokirjastot verkostoyhteistyön malleja luomassa



Suomen yliopistokirjastojen neuvosto on syksyllä tehnyt kymmenen vuotta yhteistyötä kirjastotoimintojen kehittämiseksi. Kun opetusministeriö hyvin voimakkaasti ohjaa virastoja ja laitoksia rakenteelliseen uudistumiseen ja yhteistyöhön, voidaan yliopistokirjastoissa todeta, että niissä useita asioita on jo hoidettu. Yliopistokirjastojen, Kansalliskirjaston ja Varastokirjaston kehittämistyö tarjonnee hyvän lähtökohdan myös kaikkien sektoreiden yhteiselle kehittämiselle.

Maaliskuussa opetusministeriössä pidetyssä kokouksessa yliopistokirjastojen neuvosto sai kiitosta avoimuudestaan, yhteistyökykyisyydestään sekä konkreettisista hankkeistaan. Esitettiin jopa toive, että yliopistojen rehtorit ja rehtorien neuvosto ottaisivat oppia yliopistokirjastojen neuvoston aktiivisesta tavasta toimia sekä käynnistää aitoja konkreettisia kehittämishankkeita.

Monet nykyisistä yliopistokirjastojen ja Kansalliskirjaston yhteistyömuodoista ovat saaneet alkunsa Suomen yliopistokirjastojen neuvostossa tai ainakin yliopistokirjastojen johtajilla on ollut merkittävä rooli niiden kehittämisessä. Yliopistokirjastojen yhteistyön tuloksia ovat esimerkiksi e-aineistojen hankintayhteistyö, yhteiset tietojärjestelmät, kokoelma- ja osaamiskarttayhteistyö, informaatiolukutaidon opetussuunnitelmien valtakunnallinen kehittäminen ja arviointi, strategia- ja rahoitus selvitysyhteistyö sekä laadun ja vaikuttavuuden arviointiin tähtäävä valtakunnallinen yhteistyöhanke.

Strategiaa uudistetaan

Viime strategiakautena Suomen yliopistokirjastojen neuvoston yhteistyötä ohjasi halu verkostona toimien laajentaa aineistoja ja tietopalveluja tehokkaasti ja taloudellisesti, tarve vahvistaa kirjastojen osaamista, tahto kehittää toimintatapoja ja tuottaa innovaatioita sekä tehdä yhteistyötä tunnetuksi päättäjille.

Nyt luodaan strategisia suuntaviivoja vuosille 2007-2012. Uutta visiota ei ole vielä muotoiltu, mutta selvästikin toiminnalta seuraavalla strategiakaudella toivotaan kansainvälistä näkyvyyttä, uusien ja innovatiivisten verkostoyhteistyön toimintamallien kehittämistä sekä tehokkaita tapoja osoittaa kirjastojen merkitys korkeatasoisen tieteellisen tutkimuksen ja opetuksen edellytysten luojana.

Yliopistokirjastot toivovat, että neuvoston hankkeet tukisivat kirjastoja palvelutoiminnan ja –valmiuksien kehittämisessä. Täysin uusia palveluja sekä niiden pohjalta muotoiltuja hankkeita ei vielä toukokuussa pidetyssä kokouksessa pystytty ennakoimaan.

Koska valtiolta pyrkii pitämään rahoituksen tiukassa budjettikehyksessä ja ohjaamaan yliopistojen toimintaa rahoitusmallin avulla sekä painottaa tuottavuutta rakenteellisen kehittämisen kautta, yliopistokirjastojen ja neuvoston on arvioitava omaa toimintaansa

myös näistä tavoitteista. Sidoksellisuus kehysorganisaatioon eli yliopistoihin määrää myös toiminnan suuntaviivoja.

Hankkeet tärkeä toiminnan osa

Neuvoston itse käynnistämät hankkeet ovat olleet osa yliopistokirjastojen neuvoston toimintaa vasta jonkin aikaa. Viime vuonna valmistui vuoteen 2010 mennessä yliopistokirjastoissa tarvittavien osaamisten kartta. Lisäksi neuvostolla on ollut muutamia vuosia käynnissä kaksi opetusministeriön tukemaa laajaa hanketta, joiden rahoitus päättyy vuoden 2007 aikana. Kokoelmakarttahankkeella neuvosto käynnisti yliopistokirjastojen kokoelmien kuvailun ja arvioinnin. Informaatiolukutaidon opintosuunnitelma –hankkeella integroidaan informaatiolukutaitoa osaksi akateemisia opintoja, kartoitetaan informaatioluku- ja tiedonhankintataitojen keskeisiä elementtejä sekä kehitetään verkko- ja monimuoto-opetusta.

Neuvoston uusimpia hankkeita ovat rahoitus selvitys sekä laadun ja vaikuttavuuden arviointi. Rahoitus selvityksellä haetaan rahoituksellisia perustietoja muun muassa yliopistokirjastojen tuottavuuden tarkasteluun ja toimintamallien suunnitteluun. Laadun ja vaikuttavuuden arviointi –hankkeessa tuotetaan yhteisiä työkaluja ja määrittelyjä yliopistokirjastojen laatu- ja arviointityötä varten.

Parhailaan neuvostossa mietitään opetusministeriön rahoittamien hankkeiden päättämiseen ja niissä kehitetyn toiminnan jatkamiseen liittyviä ratkaisuja. Kokoelmakarttaa ollaan laajentamassa kaikille kirjastosektoreille avoimeksi toiminnaksi, josta tulevaisuudessa vastaisi Kansalliskirjasto. Erikoiskirjastojen edustus on jo nyt hankkeessa. Ainakin tässä vaiheessa Kansalliskirjasto tarvitsee lisäksi osallistuvien kirjastojen rahoituksellista tukea työn jatkamiseen. Informaatiolukutaidon opintosuunnitelma -hanke haluttaisiin päättää siten, että toiminnasta ei jatkossa aiheudu erillisiä kustannuksia, mutta siinä tuotettujen työkalujen kehitystyö jatkuisi ja verkoston toiminta säilyisi.

Tulevaisuudessa ongelmaksi erillishankkeiden käynnistämisessä voi muodostua rahoituksen järjestäminen. Opetusministeriö rahoittanee erillisiä hankkeita aiempaa vähemmän ja nostanee rakenteellisen kehittämistoiminnan päällimmäiseksi. Todennäköisesti tuottavuusohjelman toimeenpanoon liittyvät tukitoimet asetetaan etusijalle.

Päätöksentekorakenteet harkintaan

Yliopistokirjastoissa on perinteisesti totuttu tekemään paljon yhteistyötä keskenään ja Kansalliskirjaston kanssa. Yhteisten rahallisten resurssien puute, autonominen perinne ja sidoksellisuus omaan kehysorganisaatioon ovat asettaneet haasteita yliopistokirjastojen yhteistoiminnalle. Neuvostolla on käytössään yhteistyösihteeri ja osaan hankkeista on rekrytoitu koordinaattoreita, mutta kirjastonjohtajat hoitavat tehtävää oman työnsä ohella. Heitä tarvitaan paitsi neuvostossa myös muissa yhteistyöelimissä. Yhteistyön tuloksiin ollaan tyytyväisiä, mutta yhteinen toimintamalli vaatii miettimistä.

Koko kirjastoverkon yhteistyö on vasta muotoutumassa. Jotta yhteistyöstä saadaan täysi hyöty, työnjako ja rakenteet myös koko kirjastoverkon tasolla on mietittävä huolellisesti. Monen toimijan sopiessa asioista voi työmäärä lisääntyä ja toiminta hidastua, ellei yhteisten asioiden hoitamiseen löydetä hyviä toimintamalleja.

Kansalliskirjaston tarjoamat palvelut kiinnostavat eri tavoin eri sektoreita, ja toisaalta Kansalliskirjasto ei välttämättä ole kiinnostunut kaikista yliopistokirjastojen kannalta

tärkeistä asioista. Taloudellisuuden ja kustannustehokkuuden näkökulmasta pitää miettiä tarkkaan kuka tekee mitään: mitkä ovat Kansalliskirjaston tehtäviä, mitä sektorit tekevät keskenään ja mikä on yksittäisten sektorien rooli.

Kirjastosektoreiden keskinäinen vapaamuotoinen yhteistyö käynnistyi noin puolitoista vuotta sitten. Näyttäisi siltä, että ainakin yhteiselle strategialle, josta on ollut puhetta, on tarvetta. Haasteena on löytää tarpeeksi kaikkia koskevia yhteisiä asioita. Kirjastoalan kehittymisen turvaamiseksi yhä kiristyvässä taloudellisessa tilanteessa on tärkeää, että kirjastosektorit pystyvät yhteisesti määrittelemään kirjastojen kehittymisen kannalta elintärkeät asiat sekä viemään niitä eri yhteyksissä eteenpäin yhdessä tai sovitusti yksittäin.

Uudella pelikentällä

Kansalliskirjaston toimialalajaajennus merkitsee muutosta pelikentällä. Neuvoston työvaliokunnassa on pohdittu sitä, miten Kansalliskirjaston virallinen asema kaikkien sektorien palvelijana ja kumppanina muuttaa sen asemaa osana Suomen yliopistokirjastojen neuvostoa ja toisaalta yliopistokirjastojen asemaa suhteessa Kansalliskirjastoon. Voisi olla eduksi, jos Kansalliskirjaston sisällä tehtäisiin selvä jako kansalliskirjasto- ja yliopistotoimintoihin myös henkilötasolla.

Oma ongelmansa on Kansalliskirjaston toimialalajaajennuksen kustannusten kattaminen. Opetusministeriö ei ole myöntänyt tähän lisärahoitusta. Kun toimintoja lisätään ja rahoitus säilyy entisellään, on rahaa käytössä suhteessa vähemmän kuin ennen. Asioita monimutkaistaa vielä Kansalliskirjaston tehtävä kulttuuriperinnön vaalijana. Kansallisen kulttuuriperinnön digitointi on valtakunnallisesti tärkeää, mutta se ei välttämättä tuo lisäarvoa yliopistokirjastoille. Yliopistokirjastojen huolena on, että varoja on entistä niukemmin käytössä oman sektorin kannalta tärkeisiin kehittämiskohteisiin.

Kokonaisuus tarkasteluun

Toimialalajaajennuksen myötä sektorien ja Kansalliskirjaston yhteistyö saa virallisemman luonteen. Kansalliskirjaston kehittäminen aidoksi palvelukeskukseksi sekä entistä laajempi palvelujen tuotteistaminen tilaaja-tuottajamallilla voisi yksinkertaistaa työskentelyä. Nykyistä toimintamallia on rakennettu palvelu kerrallaan, mikä on johtanut moninaisiin asioiden valmistelu- ja päätöksentekojärjestelmiin.

Uuden toimintamallin rakentamisessa ollaan hyvällä tiellä. Sektori yhteistyötä varten on järjestetty sektorien puheenjohtajien ja sihteereiden tapaamisia ja toteutettu asiakaspalvelukysely. Lisäksi kirjastoverkkopalveluista on keskusteltu osana kirjastosektorien yhteiskokousta.

Tarvitaan nykyisten rakenteiden kriittistä tarkastelua ja rohkeita uusia linjauksia, jotta päätöksenteko- ja rahoitusrakenteet yksinkertaistuvat. Kansalliskirjaston sekä kirjastosektoreiden uusi tilanne antaa hyvän mahdollisuuden miettiä kokonaisuutta uudelleen. Se pitää osata käyttää parhaalla mahdollisella tavalla hyväksi.